

Кондрате Татарішвілі (Уіараго) Мамелюк Історична повість

З грузинської переклав Рауль Чілачава

Останній зойк душі не перекладається

Давно збирався перекласти повість відомого грузинського письменника Кондрате Татарішвілі «Мамелюк», бо вважав це своїм несплаченим літературним і людським боргом. І не лише тому, що твір є шедевром грузинської белетристики. Шедеврів грузинська проза, слава Богу, має чимало, але «Мамелюк» серед них посідає для мене особливе місце. І ось чому: я — односець його автора. Колись будинки майбутнього письменника і мого прадіда Соломона Чіхладзе стояли поруч. Вони були однолітками, народилися 1872 року в Самегрело, Західній Грузії, разом зростали і вчилися в Сенакській бурсі і Тбіліській духовній семінарії. Втім, Татарішвілі — прізвище не мегрельське, не західногрузинське, а кахетинське, східногрузинське. Вважається, що першим представником цього роду в Самегрело був дід

письменника Маркоз, якого він так трепетно змалював в образі священника Маркоза Дабадзе в повісті «Мамелюк». Маркоз приїхав у володіння князів Дадіані разом з весільним почетом останньої цариці Самегрело Катерини Чавчавадзе і залишився там назавжди. Його маленький онук Кондрате став хрещеником цієї коронованої особи, яку кохав сам великий Ніколоз Бараташвілі.

Село Дзвелі Абастумані, де вкоренилися Маркоз Татарішвілі та його нащадки, було літньою резиденцією володарів Самегрело князів Дадіані, останній з яких — Андрій, генерал російської армії, котрий був ще й знаменитим шахістом свого часу, жив і служив у Києві (навіть десь читав, що він в одному з київських кафе грав у шахи з самим Михайлом Старицьким). Увійшла столиця України і в життя Кондрате Татарішвілі, який з метою поглиблення знань вирушив навчатися до Київської духовної семінарії. Тут він і одружився з українкою Ганнусею і після закінчення навчання 1894 року повернувся на батьківщину.

Невдовзі молодий священник під псевдонімом Уіараго (Беззбройний) опублікував перші свої літературні твори. Десять років носив рясу, служив в одній із тбіліських церков, але 1906 року за підтримку вимоги щодо відновлення автокефалії грузинської православної церкви російським синодом був позбавлений духовного сану. Не

витримавши постійного тиску і жорсткого переслідування, Уіараго 1912 року був змушений надовго покинути батьківщину й емігрувати до Бельгії. На геологічному відділенні природознавчого факультету Брюсельського університету він здобув диплом доктора геології і після встановлення радянської влади в Грузії невдовзі повернувся додому.

Щойно створений Тбіліський державний університет охоче прийняв ученого до лав викладацького складу, серед яких він і трудився до останнього подиху в прямому розумінні цього слова: помер Кондрате Татарішвілі під час лекції на очах своїх студентів. Йому було лише 56 років.

Автор одного роману, десятків повістей і оповідань, публіцистичних текстів, а також великої кількості наукових досліджень у галузі геології, як це нерідко буває, після смерті на десятиліття випав з поля зору літературної критики і широкої громадськості, аж поки 1957 року зусиллями науковця Соломона Цаїшвілі (до речі, теж нашого односельця) не був виданий його двотомник з ґрунтовною передмовою і примітками.

Саме з цього двотомника й почалося моє безпосереднє знайомство зі славним земляком, за повістю якого в той же час був знятий і однойменний гостросюжетний фільм. Вже й не пригадаю, скільки разів я дивився цю картину,

палко переживаючи за долю її героїв. Дід з цікавістю читав двотомник свого славетного друга, який йому привезли дочки письменника — Ноко і Раїса. Поки дідусь Соломон був живий, вони з Тбілісі щороку приїздили до нього на літні канікули. Досі пам'ятаю, як переповідав мені дідусь сюжети біблійних і пригодницьких оповідок Кондрате, але особливо застрягла в пам'яті страшна трагедія з повісті «Мамелюк», зумовлена таким потворним і ганебним явищем, як работоргівля.

Мені було соромно і боляче, що в моєму славетному краї, на землі легендарного золотого руна, в історичному вимірі не так уже й давно, у XVIII столітті, самі ж грузини викрадали співвітчизників і продавали їх ненависним туркам. Уже пізніше я довідався, що на той час работоргівля була досить поширеною в світі і вважалася вельми прибутковим бізнесом. Навіть сам Вольтер був пайщиком работоргових акцій!

Тепер я знаю, що работорговцями були навіть отці американської демократії. Один з авторів Декларації про незалежність США і третій її президент Томас Джефферсон був колишнім рабовласником. Не цурався цього заняття і майбутній американський президент Авраам Лінкольн. Лише після того, як американська Північ перемогла рабовласницький Південь, президент Лінкольн спеціальним законом заборонив

работоргівлю і закликав союзну армію звільнити всіх рабів, які перебували під гнітом землевласників.

Не порівнюючи масштаби великої Америки і маленького грузинського царства, все ж зауважу, що точно так само вчинив імеретинський цар Соломон I, який своїм указом жорстоко карав усіх, хто не відмовився від свого злочинного ремесла і «поставляв живий товар» на стамбульський невільничий ринок.

Уіараго вустами своїх героїв разом з царем Соломоном славословить і другого грузинського царя Іраклія II, якого через невеличкий зріст народ з любов'ю прозвав «Маленький кахетинець». Вони обидва боролися проти внутрішніх і зовнішніх ворогів, переслідували жадібних князів та їхніх посіпак, які сприяли їм у викраданні й продажі людей.

Та епоха була важка: роздрібненій і знесиленій Грузії не вдавалося одними царськими заборонами подолати страшне соціальне зло, яким майже до кінця XVIII століття залишалася работоргівля. Вона знекровлювала країну, болем і розпачем вривалася в тисячі згорьованих родин, винищувала генофонд нації, вбивала її майбутнє.

Про все це талановито і з великою професійною майстерністю розповідає Уіараго в своїй повісті «Мамелюк», яка була написана 1907

року, а надрукована в другому числі часопису «Грдемлі» («Наковальня») 1912 року. Вона одразу привернула увагу справді індивідуальною манерою письма, яскравим реалізмом, емоційним тлом, патріотичним спрямуванням.

Твір умовно ділиться на кілька основних частин: експозиція — праця мегрельських селян на кукурудзяній ниві; природа краю; обід з колишнім вихованцем старого Тагуйї з дворянином Мурзаканом і роздуми над страшним лихом Західної Грузії — работоргівлею. Зав'язка — викрадання Хвичі, погоня, горе родини. Розвиток дії — священик Маркоз Дабадзе, врятування ним Хвичі, вбивство Маркоза, друге викрадання хлопчика, транспортування невольників з Поті до Стамбула. Кульмінація — перетворення Хвичи в уславленого мамелюка Махмуд-бея. Розв'язка — битва мамелюків проти наполеонівської армії біля єгипетських пірамід. Загибель Хвичі-Махмуда.

Хоча письменник не мав змоги відвідати Єгипет, він, спираючись на відповідну літературу, досить переконливо змальовує мусульманський світ, ментальний лад, як сказали б сьогодні. Про це свідчать сцени на кораблі, гра в нарди, діалоги купців, картинки зі стамбульського торжища рабів. Не кажу вже про колоритне відтворення ним природи, побуту, соціальної і політичної ситуації в Західній Грузії другої половини XVIII століття.

Хвича — узагальнений образ грузинського юнака, одного з тих, хто, волею злої долі ставши мамелюком, улюбленцем безрідних, але відчайдушних вояків, досяг великих успіхів у військовій ієрархії тогочасного Єгипту. Персонаж хоча й вигаданий, однак у тодішньому житті він мав чимало прототипів, біографії яких відомі й які підтверджують історичну і художню правду повісті Уіараго.

Мамелюк або мамлюк (існують дві форми цього слова, але в перекладі обрано першу, бо саме її вживає автор) арабською означає «білий раб». Ще з XII століття в Єгипті почалося формування військових загонів, які склалися з числа полонених кавказців не мусульманського походження. Згодом вони перетворилися в цілу соціальну категорію, ставши потужною феодальною кастою і захопивши всю владу в країні.

Наведу лише один приклад: грузинський хлопчик Йосип, син православного священика, викрадений і проданий у тринадцятирічному віці на Близький Схід, став визначним полководцем мамелюків. Він, обравши нове ім'я Алі-Бей-Аль-Кабір (1728–1773), створив регулярну армію, підкорив бедуїнів-кочівників, об'єднав Верхній та Нижній Єгипет і 1770 року зайняв трон єгипетського султана. Відомі й інші успішні мамелюки грузинського походження: Мухабед Бек

Катамиш, Ібрагім Катхуда, наприклад, котрі в різні часи також правили Єгиптом.

Найбільша трагедія «Мамелюка» Уіараго розігрується наприкінці, коли Махмуд-бей остовпіє від короткого вигуку «вай, нана!» вбитого ним венеціанського сотника, що означає — «горе мені, мамо!» Перед його очима миттю промайнуть усе його дитинство, береги рідної річки Техурі, обличчя батьків, братів, односельців. Згадає він і свою печальну подорож на невільничому кораблі, де зблизиться з полоненим подружжям Резо і Саломе, з якими він ніяк не хотів потім розлучатися. Саме їхнього сина впізнає Хвича-Махмуд в убитому венеціанцеві. Мамелюки, котрі з останніх сил б'ються з французами і, власне, вже програють битву, не можуть зрозуміти дивне збентеження командира.

«— Аллах! Аллах! Що з тобою, Махмуде?! — перелякано вигукнули вони.

— Він такий же венеціанець, як я — араб! — запально вигукнув Махмуд-бей.

— Аллах! Аллах! Великий пророче, захисти нас! Чи не з глузду він з'їхав?!

— К бісу твого пророка і твого аллаха!.. Де вони? Беззаконня — ось аллах всього земного, і насильство — його пророк! — закричав Махмуд-бей.

— Махмуде! — обурився тисяцький

Ахмед. — Невже це правда? Ти відкинув іслам?...
Чи зрадив клятві мамелюків?

— До біса ваш іслам і вашу клятву!..

— Махмуде?! Що тут відбувається?... Чи не підкуплений він франками? Зрадник! — обурился тисяцький Ісмаїл.

— Цілком можливо! — погодилися мамелюки. — Загін його розбитий, а сам він живий і неушкоджений...

— Гяуре! Я розрахуюся з тобою! — заволав тисяцький Ахмед, схопившись за шаблю.

Махмуд-бей немов тільки цього і чекав.

— Спробуй! — з гіркою усмішкою промовив він.

Ахмед не встиг вийняти з піхов шаблю, як Махмуд проткнув тисяцького своїм мечем.

— О, гяур! О, зрадник! — крикнули мамелюки і схопились за шаблі.

— Вай, нана! — пролунав гучний стогін, і смертельно поранений Махмуд-бей упав на тіло венеціанця».

Це вже вдруге в тій пекельній битві з вуст супротивників пролунав проникливий прощальний вигук грузинською мовою. Хвича-Махмуд повторив зойк наполеонівського воїна, в якому він упізнав нащадка своїх колишніх добрих опікунів.

Останній абзац повісті вмістив невимовну людську, я б навіть сказав, шекспірівського

масштабу національну трагедію: «На полі битви серед незліченних тіл лежали хрест-навхрест два мерці. Один був у дорогому арабському вбранні, а інший — у зеленому мундирі венеціанського гвардійця.

Та Богу було відомо, що перший з них не був арабом, а другий — венеціанцем.

Обидва були синами нещасної Грузії».

(Несподіваний збіг: знаменита історична битва біля пірамід (Баїаіііе гїез Регашігїез) відбулася 21 липня 1798 року. Дивлюсь на календар свого комп'ютера і бачу: сьогодні, коли пишу цю маленьку передмову, теж 21 липня, і хоча пройшло вже 218 років від тієї битви, наче у вухах бринить грізний голос непереможного тоді ще імператора, який, вказавши на піраміди, виголосив: «Солдати! Ви прийшли в ці краї, щоб вирвати їх з варварства, нести цивілізацію на Схід. І врятувати цю прекрасну частину світу від ярма Англії. Ми збираємося вести бій. Уявляйте, що ці пам'ятники з висоти сорока століть дивляться на вас!» І я також уявляю, як обабіч лінії зіткнення мої далекі земляки готуються знищити один одного, не підозрюючи про це!)

Коли створювався «Мамелюк», звісно, не були відомі теорії психоаналізу Фрейда чи Юнга, але письменник інтуїтивно торкнувся ніжної струни саме підсвідомого (чи несвідомого) і довів вічну

присутність рідної мови в незбагнених глибинах людської пам'яті.

Остання фраза земного Ісуса Христа рідною арамейською «Елой, елой, лама сабаткані?» (Боже, Боже, чому покинув ти мене?) в «Євангелії» залишена без перекладу. Останній зойк душі не перекладається...

«Блискучим історичним офортом, створеним рукою майстра епохи Відродження», назвав повість «Мамелюк» видатний грузинський поет Тіціан Табідзе. Прочитавши його, ви переконаєтеся, що класик був правий!

Рауль Чілачава, 21 липня, 2016, Київ

I

За селищем Ушапаті, вздовж річки Техурі, пролягла між двома хребтами досить широка долина. Вона утворилася в результаті багатоміліонної руйнівної роботи бурхливої річки, яка з давніх-давен розмивала гірські схили, що тяглися обабіч берегів, вкритих густим лісом і кущами низькорослого лавра. Річка створила цю рівну, як долоня, долину, збагатила її ґрунт наносним мулом і підготувала для людини прекрасні місця під ріллю і посіви.

І людина скористалася щедрими дарами природи: важко знайти тут хоч клаптик необробленої землі.

Майже півтора століття тому тут колихалася нива гомі¹.

Місяць косовиці. На чистому бірюзовому небі спокійно пливло величне світило, щедро посилаючи на землю свої живодайні промені. На широкому полі всюди виднілися селяни; знявши верхній одяг, вони в самісіньких сорочках, де поодинці, а де по двоє чи по троє, працювали з мотиками в руках. Залишені подекуди для затінку шовковиці, ясени й інші гіллясті дерева звеселяли місцевість.

В одній частині поля трудилися троє: один з них був зовсім сивий, у другого вже почала пробиватися борода, а в третього ледь намічався пушок над верхньою губою. Це були батько і сини.

— Швидше мотижте, синки! Цю смугу, дасть Бог, до обіду закінчимо, — гукнув старий, — бачите, який погожий видався день!.. Хай згинуть безслідно всі гнобителі наші і всіх добрих християн, як гинуть вирвані нами бур'яни!

— Не розумію, батьку, чому їх тут стільки, — звернувся до старого його старший син Гіго, —

---

¹ Гомі — злак на кшталт пшона, а також каша, приготовлена з нього.

адже минулого року ми двічі пропололи цю чортову ділянку, і корінця від плевел не залишили, а нині, дивись, вони знову вкрили поле, немов татарська орда.

— Пам'ять у тебе дірява, — перебив його молодший брат Малхаз, — невже забув, що минулого року ми цей шмат майже не чіпали. А он ту смугу, де росте старий ясен, ми двічі добре пропололи, і тепер там, мабуть, тільки доведеться розрідити густу поросьть гомі.

— Правильно кажеш, синку, — підтвердив батько, — ми минулого року не зуміли гарно прополоти все поле: спокою не давали ці безбожники, ненависні Господу і людям. Хоч і сива моя голова, слабкі стали руки і ноги, однак і мені довелося йти воювати в Імереті. Пресвята Богородиця, — і старий звів очі до неба, — знищи наших ворогів, усіх тих, хто затіває нескінченні смути, хто влаштовує різанину між братами! Даруй, Господи, перемогу імеретинському царю Соломону... І дав же він жару невірним в хресільській битві², чимало перебив басурманів, а зрадника Левана Абашідзе прикінчив, як собаку.

---

² Хресільська битва — переможна битва грузинського війська проти турків на чолі з імеретинським царем Соломоном I. Відбулася 1757 року.

— Так, тоді і мені довелося два тижні змарнувати: допомагав майстрам лагодити сідла для тих, хто йшов у похід, — немов виправдовуючись, сказав Гіго. — Ох, і багато ж довелося пом'яти смердючих ременів, будь вони тричі прокляті! А поле наше так і залишилося непрополеним, тому тепер і потребує подвійної праці.

Всі троє спритно змахнули мотиками, і гостра сталь знову врзалася в просочену мулом землю.

— Чесно кажучи, пора обідати, — зауважив Малхаз.

Старий прикрив долонею очі і подивився на сонце.

— Так, до полудня вже недалеко, — неквапливо промовив він і, перервавши роботу, сперся на мотику. — Адже Івакі і Філу вже пішли в село, щоб супроводжувати жінок, які принесуть нам обід. Мабуть, вони незабаром прийдуть, якщо тільки провідники не забаряться... Та й зібрати всіх відразу важко: один зайнятий тим, інший — цим... А тут ще й хвороби людей замордували. Мати Кучу хвора, її невістка Майя зайнята дігворою, і їй, зрозуміло, нелегко звільнитися вчасно. Дружина Біги теж занемогла!.. А ваша нещасна мати... О, горе мені!.. Обід у неї, мабуть, уже давно готовий, але не могла ж вона одна-однісінька піти сюди... Треба чекати інших.

— Зголоднів хлопець, — пожартував Гіго над Малхазом. — Нумо, глянь, ось і наші йдуть!

І справді, на дорозі, що пролягає берегом Техурі, з'явилися двоє чоловіків, озброєних рушницями, а слідом за ними — близько п'ятнадцяти жінок з кошиками на плечах.

Опинившись у полі, кожна з жінок попрямувала до своїх рідних. До старого з синами підійшла худорлява, середніх років селянка з гордим і рішучим обличчям. За нею ледве встигав хлопчина років семи-восьми. Він ніс на плечі досить великий глечик, але, незважаючи на це, крокував бадьоро та впевнено і якщо не випереджав маму, то й не відставав від неї.

— Хто це? Хто це йде? Мій синочок, мій Хвича, радість моя? — вже здаля ласкаво вігав хлопчика старий. — Синку мій любий, а чи не розгубив ти своїх кіз?

— Замордував мене наш хлопчик своїми проханнями: візьми та візьми мене в поле. Як пригнав кіз, не переставав канючити. Але, по правді кажучи, він допомагав мені: ніс глечик від самісінького дому, — з посмішкою промовила жінка.

Під розлогою шовковицею жінка зняла з плеча кошик і витерла обличчя строкатою ситцевою хусткою.

— Добре, синку, добре, серце моє! Та, дивись,

мій любий, бережи кіз, бо у нас не буде ні сиру, ні мацоні³, яке ти так любиш!.. — ласкаво промовив батько, припинивши роботу і прямуючи до шовковиці.

Всі сіли в затінку дерева.

Мати дістала з кошика каштанове і букове листя і розстелила на землі замість скатертини. Потім вона розклала недавно вийняте з котла, ще тепле просо з устромленими в нього шматочками сиру. Найбільший шматок вона поклала окремо.

— А чалам-каламі⁴ не принесла? — запитав старий дружину. — І чому так запізнилася? Твої сини вже було підступили з ножем до горла. Сама розумієш, молоді вони, і вчасно мусять їсти, — жартівливо зауважив старий. — Ех, стара! Підкралася до мене старість, так ти вже й не цінуєш мене... Але бережися!.. За тривалою посухою, як відомо, слідує грім, блискавиця і злива!..

— Ой, щоб тобі... Вже однією ногою в могилі, а все дурниці верзеш, — пробурмотіла дружина, ніяково посміхаючись, і, аби припинити цю розмову, додала: — А про чаламі як я могла

---

³ Мацоні — кисле молоко, грузинський різновид кефіру.

⁴ Чалам-каламі (*груз.*) — видовбаний гарбуз, який застосовували для пиття вина.

забути? — вона нахилилася до кошика. — Ось тобі і чаламі. Чому я запізнилася, запитуєш? У такий проклятий час дякуй Богові, що хоч пізно, та прийшла. В одній родині хворий, іншому треба пшоно молотити на княжому дворі, третьому — ткати вовну. А поки всі зберуться, час і летить. Потім треба чекати охорону. Господи, хіба це життя? Чи доживемо до того дня, коли можна буде без страху носити обід у поле? А переправитися через цю річку, що розлилася, — як чуму подолати. Човен не більший за корито, як усім у ньому вміститися? Ось і чекаєш!

— Досить, досить, любя, чого сиплеш словами, як диякон Саба? — жартівливо сказав старий. — Адже ми з тобою завжди з півслова один одного розуміємо. Гей, синку, Хвичо, налий мені в чаламі соку благословенної виноградної лози. Якщо не промочити горла, шматка проковтнути не зможу.

Жвавий хлопчик з блискучими очима і гострим підборіддям дістав з горлечка глечика пробку із зеленого листячка і налив у чаламі вина гранатового кольору.

Старий узяв повну чаламі і, звівши очі до неба, урочисто вимовив:

— Хвала тобі, Всевишній, хвала! Будь нам покровителем, установи мир на нашій землі, поклади кінець вічним суперечкам і чварам між панамі! Покарай, Боже, невірних і возвелич

християн. Даруй перемогу царю Соломону і спрямуй на добро всі його справи. Хай живе він довго! Знаєте, сини мої, виявляється, цар видав наказ: якщо хтось наважиться продати в Туреччину полоненого, будь він особою цивільною або духівником, не пожаліє й очі виколє... О-ох, душу віддам за гнучку лозу, за солодкі грона, що дали цей сік! — закінчив старий, випивши вина з чаламі і проводячи рукою по вусах і бороді, щоб змахнути з них краплі вина.

Натруджені селяни з апетитом взялися до їжі. Маленький Хвича сів поруч з батьком і братами і, хоча він вже пообідав вдома, однак, наслідуючи приклад старших, з таким же задоволенням клав до рота шматок за шматком, ніби не їв три дні.

— Хто це може бути, синку? Нумо, подивися, Гіго, хто це може бути? Що це за вершник мчить по дорозі? Ех, як летять роки! Навіть бачити став гірше. Адже не так давно міг за півсотні кроків потрапити в яйце, підвішене на гілці, — з гіркотою згадував старий, — а тепер вершника від пішого насилу відрізняю...

Гіго і Малхаз пильно вдивлялися у вершника.

— Хто б це міг бути?... Та це ніхто інший, як Мурзакан Ревія! — вигукнув Гіго.

— Звичайно, Мурзакан. Він, дивак, і взимку і влітку носить бурку, — засміявся Малхаз.

— Мурзакан Ревія? Ну, дружино, залишилося

ще гомі? А з сиром як? — запитав старий.

— Гомі, мабуть, чогана⁵ два буде, а ось сиру замало. Та й не для такого гостя це частування!.. Не збожеволій і не смій запрошувати, — стривожилася дружина.

— Чи твого розуму це справа, дурепо!.. Синки мої, я хочу пригостити Мурзакана вином. Сподіваюся, не відмовиться... Е-хе-хе, ну і втомився ж я! — кряхтячи, промовив старий і неквапливо піднявся назустріч гостю.

Через хвилину-другу породистий скакун зупинився біля розлогої шовковиці.

— Даруй за зухвалість, батано Мурзакан, — вибачився старий, — але ти виріс у нашій родині і, я сподіваюся, не образиш свою годувальницю, та й на мою сивину зважиш і розіп'єш з нами чаламі вина.

— Із задоволенням, мій дорогий Тагуйє, мій морду⁶. Я радий, що бачу тебе і всю твою родину в доброму здоров'ї. Вельми вдячний за запрошення, — відповів гість і зійшов з коня. Знявши з плечей бурку, він кинув її на сідло і з

---

⁵ Чогані (*груз.*) — дерев'яна лопаточка для перемішування гомі в казані.

⁶ Морду — вихователь; чоловік годувальниці.

усмішкою сказав:

— Складати її, прокляту, ліньки, ось і тягаю весь час на собі. Що поробиш?! Такому непосидючому, як я, без бурки не обійтися!

— Правильно, князю, хай продовжить Бог твої дні! Ти, мабуть, чув, що є така приказка: «Якщо тобі ліньки носити бурку в руках, прив'яжи її хоч до сохи і тягни за собою!..» Прошу не знехтувати нашою їжею, батоне! — шанобливо запросив гостя Тагуйя.

— Я чекаю твого привітального слова, — сказав Мурзакан, склавши руки в боки. Він був високий на зріст і плечистий. За спиною у нього висіла чудова рушниця стамбульської роботи. Один пістолет був засунутий за широкий пояс ззаду, а другий — спереду. На боці висіла шабля. Обличчя в гостя було сміливе й усмінене.

— Ні, ні!.. Життям твоїм клянусь, чи гідний я такої честі! — вигукнув старий.

— Дуже тебе прошу, — наполягав Мурзакан.

— Ні, клянусь життям моїх дітей!

Сяк-так після довгих прохань та умовлянь Мурзакан, зрештою, погодився першим привітати Тагуйю. Після цього гість зняв рушницю, притулив її до стовбура шовковиці, де стояли ще дві рушниці — Тагуйї й Гіго, і приєднався до обіду селян. Він взяв ще теплого гомі, поклав на нього шматок свіжого сиру сулугуні і почав з апетитом

частуватися, не відстаючи від інших.

— Не сердься, батоно!.. Покарай мене Господь... Хіба ми достойні пригощати тебе? І як зважився на це мій отетерілий старий?! — вибачалася перед гостем дружина Тагуї Мзеха.

— Не кажи так, годувальнице! — вигукнув Мурзакан. — Покуштувати цього чудового гомі і білосніжного сиру не відмовився б і сам ясновельможний князь Дадіані. Та не позбавить нас Господь цих благ, а про решту не турбуйся, люба. Що може бути смачнішим за таке частування?! — запевнив Мурзакан, не перестаючи жувати.

— Краще б мені закам'яніти! Якби я очікувала такого гостя, зарізала б курку...

— Годі тобі, жінко! Курку? Може, ще яєць докласти захочеш?.. Досить з нас і того, що маємо. Мурзакан — своя людина, він не засудить. Не те що гомі, будь у нас навіть одна суха шкоринка і ось цей Богом благословенний напій, — чоловік показав рукою на глечик з вином, — я й тоді не посоромився б запросити гостя, хоча б це був сам син Божий, який постав би на моєму порозі.

— Так, так, мій Тагуїє! Коли є вино, вважай, що все гаразд! А вино у тебе завжди чудове!.. Це, по-моєму, оджалеші⁷!

---

⁷ Оджалеші, панеші — сорти грузинських вин, які культивуються в західній частині країни.

— Як я можу тобі збрехати, Мурзакане, адже ти вихованець мого дядька Уту і тітки моєї Татії, дворянський син, добре знаєшся на вині. Клянуся дітьми, оджалеші тут намішаний, але більша частина — від лози панеші.

— Клянуся покійним батьком, це вино не поступиться кращому оджалеші. Ти маєш рацію, коли кажеш, що я розбираюся на винах... Дай покуштувати будь-кому, і кожен скаже, що це — оджалеші.

— О любий Мурзакане, — пожвавішав старий, — чисте оджалеші я витримую в квеврі⁸ до дня архангела Гавриїла, нехай буде благословенне його ім'я! Хочу після свята діви Марії відправитися на прощу. Ось якби ти тоді до нас завітав, це воістину була б господня милість. А тепер що? Адже правду каже моя дурна баба: не посмів би я запрошувати на обід такого гостя. А сьогодні вмовив тебе брати участь у нашій трапезі. Це з мого боку велика зухвалість!

— Превелика зухвалість! — весело дражнив його гість. — Де тебе навчили цим абхазьким вибаченням? Головне — привігніть господаря, а не

---

⁸ Квеврі (*груз.*) — вкопаний у землю конусоподібний великий глек для тривалого зберігання вина.

вщерть заставлений м'ясом і всілякими стравами широкий стіл. Зізнатися, я давненько не їв так смачно. Гостинність у вас в роду. І гірка редька, запропонована тобою, здається солодкою, дорогий мій Тагуйє, — сказав гість і підняв чаламі, повну вина. — Нехай Господь і святий Георгій дарують довголіття тобі, дружині твоїй і дітям. Нехай захистить тебе Бог від пожежі та інших напастей... Ну і вино! Яке оджалеші може з ним зрівнятися? І хіба де-небудь знайдеться краще! А колір який — немов чистий гранатовий сік! Будь благословенна лоза, що подарувала це вино! — закінчив Мурзакан і осушив до дна чаламі.

— Будь благословенна! — повторив і старий.

— Що, Тагуйє, цей малюк теж твій?

— Так, батано, мій синочок, — відповів Тагуйя й ласкаво глянув на хлопчика.

— Ось так старий! Відзначився... в такі роки... — жартівливо зауважив гість.

— У цьому її вина, батано. «Ти вже старий та старий!» — щодня докоряла вона мені. Ось я і показав, який я старий, хе-хе-хе!

— Та пропади ти пропадом! Засипати б землею твій клятий рот! — з обуренням відповіла дружина і, почервонівши, сховалася за шовковицю.

Гість розреготався. Посміхалися і сини Тагуйї.

— Це що! Я ще покажу себе! Дайте тільки закінчити прополку! — весело вигукнув Тагуйя.

— Нічого, дорога годувальнице. Не турбуйся про те! Він тільки жартує... Дяка Господу, твої сини — справжні Тарієли⁹, нехай тільки посміє — вони старому ніс одгризуть! — жартував гість.

— Щоб він не дочекався свята Великодня! — пробурмотіла Мзеха.

— Припинимо цю розмову, мамо! Вже не кажучи про інших, тебе і молодший твій зуміє захистити. Він, якщо знадобиться, мотузкою зв'яже ноги татусеві. Чи не так, дядьку? — зухвало запитав гість.

Хлопчик повернув до Мурзакана усміхнене обличчя, а потім запитально глянув на батька.

— Синочок мене не підведе! — Тагуйя погладив дитину по голові.

Всі розвеселилися, і трапеза тривала.

— Скажи, князю, що нового у світі, — ти ж повсюду буваєш? Здається, трохи легше стало. Невже змилюстивився Господь, нехай буде благословенне його ім'я! — старий перехрестився. — Чи правда, що помирилися нарешті Дадіані й цар?

— Кажуть, що так, та й в усьому це відчувається, — серйозно відповів Мурзакан. —

---

⁹ Тарієл — герой поеми Шота Руставелі «Витязь у тигровій шкурі»; ім'я його — синонім сили, мужності й благородства.

Поки що наш Отія Дадіані відданий царю. Аби біс його не поплутав і не змусив зрадити присязі, бо зараз він, правду сказати, дуже допомагає царю. Та й князь Гуріелі пом'якшав і вже не є небезпечним.

Тільки рачинський еріставі¹⁰ — Ростом — все ще стоїть на своєму і вставляє палки в колеса. Ніяк не може втихомиритися це чортове поріддя! Але якщо цареві Соломону вдасться завдати поразки і Ростому, вір, Тагуйє, що й у нашому краю запанує такий же мир і спокій, як у Іраклія в Картлі і Кахеті.

— Ти кажеш про царя Іраклія, про того самого, про якого народ складає пісні?

— Саме про нього! Його прозвали Маленьким кахетинцем, — пояснив Мурзакан.

— Я готовий душу за нього віддати! — захоплено вигукнув старий.

Молодь перестала їсти і почала дослухатися.

— Цар Іраклій, дорогий Тагуйє, — багатозначно промовив гість, — посланий небом. Де тільки не поворухнув він рукою, всюди перетворив на порох невірних — і лезгин, і кизилбашів, і османів! А які чудеса він творив в Індії! Варто йому сісти на коня, вихопити шаблю з піхов, гикнути і налетіти на ворога, — за ним і

---

¹⁰ Рачинський еріставі — крупний феодал, володар Рачи, гірського району в західній Грузії.

погляд людини не встигне!

— От молодець! — не втрималися сини.

— Боже, даруй йому перемогу! — зітхнув старий і підняв повну чаламі. — Допоможи, Господи, здолати невірних кожному, хто бореться з ними, хто стверджує мир на землі; допоможи захиснику бідняка-селянина, заступнику вдів і сиріт; допоможи тим, хто зважає все на вагах справедливості. Господи, дай нам дожити до того дня, коли можна буде виходити в поле без зброї, коли дружина зможе без охорони приносити чоловікові обід, коли ми не будемо відчувати ні утисків, ні страху.

— Амінь, амінь! — підтвердив гість.

Тагуйя осушив чаламі і підніс вина Мурзакану:

— Батоно¹¹ Мурзакане, бажаю тобі багато років благоденства. Хай продовжить Бог твоє життя! Ти не схожий на інших дворян, які грабують народ, тому я всім серцем люблю тебе.

— Дякую, мій Тагуйє. Якщо подумати, ми живемо зараз набагато спокійніше, ніж років п'ять тому. Я, здається, не з боязкого десятка, та й доволі спритний, але, правду кажучи, не наважувався

---

¹¹ Батоно (*груз.*) — добродій, пан; ввічливе звертання до чоловіка.

раніше виходити з дому без пістоля. А тепер подекуди, можливо, і трапляється щось, але загалом живемо спокійно. Цар видав наказ суворо карати тих, хто викрадає людей і продає їх у рабство.

— Чув, чув, батоне Мурзакане, — бадьоро відгукнувся старий.

— Знаєш, Тагуйє, якщо наш Отія Дадіані та його син Кація не зрадять цареві Соломону, та ще й князь Гуріелі буде з ним дружити, то цар не тільки приборкає наших внутрішніх негідників, а й вижене з країни османів. Вір, що Соломон відіб'є у невірних Кутаїсі, а можливо, очистить від них і Поті. Тож нехай допоможе нам у цьому Всевишній, — закінчив гість і осушив чаламі.

— Поможи Ісусе Христе! Тоді не доведеться зі зброєю вирушати в поле, — вказуючи на рушницю, мовив старий.

— Так, так і буде, якщо Господь покличе до себе царя Соломона. Я добре знаю, як підуть справи. Недарма тричі побував у поході...

— Мурзакане, дорогий, ти брав участь у минулорічній хресільській битві? — запитав старий.

— Звичайно. Саме там і знівечили мені палець, — відповів Мурзакан, показуючи ліву руку, на якій замість вказівного пальця стирчав обрубок.

— Ой, синку! — розпачливо зойкнула Мзеха.

— Та це дрібничка! Я потрапив у таку

сутичку, гадав, живим не виберуся! Ось коли наші, за допомогою Бога, вкрили себе славою! О-о!.. Дуже важливо, мій Тагуйє, щоб народ був згуртований і одностайний: тоді військо народне непереможне. Ще ніколи не були такі одностайні імеретини і мегрели, як у хресільській битві. Тому і розбили ми тоді ворога вцент. Та ще якого ворога!.. Османів було більше, ніж волосся на голові, а тил їхній прикривали засліплені ворожнечею відщепенці зі зрадником Леваном Абашідзе на чолі. Але, слава Богу, ми завдали їм жару! Внутрішні чвари гублять нашу країну, Тагуйє... А якщо ми будемо єдині в справах і помислах, то нехай навіть на одного нашого воїна піде десяток ворогів, він зуміє розправитися з ними.

— Але хто, дорогий Мурзакане, зачинатель усього?

Знову той же Дадіані, його придворні, князі, Чкондіделі¹². Адже якби не було цього розбрату, клянусь Архангелом, ні я, ні хтось інший окрібець¹³, сіяч і орач, ніколи не вбивали б один

---

¹² Чкондіделі — глава мегрельської (одішської) єпархії грузинської православної церкви, найвпливовіший архієрей Західної Грузії.

¹³ Окрібець — житель Окріби, гірської частини Імереті (одного з районів Західної Грузії).

одного. А проти зовнішнього ворога ми підніmemoся всі, як один! Так кажу я — простий селянин. Ти можеш навіть образитися на мене за ці слова, але смуту і суперечки влаштовують зазвичай великі люди, — вже гарячкуючи, закінчив Тагуйя.

— Чого ображатися? Мене радує, що ти зі мною відвертий, — схвалив його щирість Мурзакан.

— Свята правда, радігме батько мій в обителі райській! — вигукнув Тагуйя. — У нас, у простих людей, немає причини ворогувати один з одним. Якось, у дні моєї молодості, я і покійний Коча Давігая потрапили в гори. Заглянули в хату одного бідняка, яка там ворожнеча! Він так зрадів нашому приходу, немов з турецького полону повернулися його зниклі безвісти брати. Прийняв з пошаною, від щирого серця намагався нам догодити і навіть провів до сусіднього села. Ну, а я сам? Скажу без всілякого вихвалання — воно гроша мідного не варте, — якщо зайде до мене будь-який незнайомий чоловік, хіба стану я з ним ворогувати? Звісно, нікому не дам його образити, хоч би з життям довелось розпрощатися. Ось що недавно зі мною сталося... — почав жваво розповідати Тагуйя. — Визирнув якось з вікна і бачу: до мого дому під'їхали два вершники. Я

відразу зрозумів, що вони з тбіліського краю: сідла у них особливі, без задньої луки, закруглені.

— Знаю, бо не раз траплялося таке бачити, — зауважив Мурзакан.

— Завітали, значить, гості. Я такий був радий, немов мій рідний батько, Цаквая Абедія, повернувся з того світу. Та виявилось, що, звичні до хліба, вони в рот не беруть гомі. «Ну, дорога дружино, викручуйся як-небудь!» — кажу своїй старій. У бідолахи знайшлося дві-три жмені білої муки, прихованої для просфори. Я велів їй спекти хачапурі. Дяка архангелу Гавриїлу, знайшлося і ще дещо. Правда, з хлібом було суцужно, а так — усього вдосталь. Гості мої були хлопці на славу. Вони так розвеселилися, так дякували мені і таке «Мравалжамієр»¹⁴ заспівали, а співають вони протяжно, урочисто, — що всіх наших, від малого до великого, в захват привели. Бути може, я розповів це не зовсім доречно, але повторюю, що ворожнечу і чвари сіють самі пани, а ми, хлібороби й сівачі, один одному ніколи ворогами не будемо. Нехай згинуть заздрість і злість у нашій країні! Виступимо разом проти гвалтівників, і тільки тоді припиниться торгівля нашими нещасними

---

¹⁴ Мравалжамієр — традиційна багатоголоса грузинська застільна пісня «Многая літа».

братами, — з гiркотою вимовив Тагуйя. — Хай береже тебе Господь, дорогий Мурзакане, ти пошанував старого. Якби серед дворян знайшлася сотня-друга таких, як ти, наші справи пішли б iнакше!

— Дякую, дякую тобі, Тагуйє.

— Хай береже тебе архангел в дорозі, — побажав господар гостеві і знову перехилив чашу. — О-о! А вино справді гарне — це і Богу відомо. Довгого тобі життя й удачі, Мурзакане!

— Хай допоможе тобі Господь! Довгого життя твоїм дітям, а тобі — дожити до їхніх весільних вінців. За ваше здоров'я, хлопці! — крикнув гість юнакам.

Гіго і Малхаз подякували Мурзаканові. Він допив вино і передав чаламі Гіго. Юнаки знову подякували гостеві і теж осушили по одній чаламі.

— Батоно Мурзакане, минулого року і мені ледь не довелося брати участь у хресільській битві, — зізнався старий. — А як ти гадаєш? Поплентався і я з моєю рушницею. Ми підійшли до річки Цхеніс-Цхалі, але, як дізналися, що цар і Дадіані здобули перемогу, повернули назад.

— Ой! Знайшли, кого брати на війну... Певне, розуму у них не більше, ніж у тебе, — глузливо зауважила Мзеха.

— Ех ти, дурна баба! Адже я зупинив би своїм тілом хоч одну ворожу кулю, а свою, можливо,

витратив би на ворога.

— Ну, що ти, що ти, годувальнице! Тагуйя — відмінний стрілець, — заперечив Мурзакан. — Пам'ятаю, вранці, на Великдень, після заутрені, ми вішали на липу червоне яєчко і змагалися в стрільбі. І не раз його влучна куля розбивала яєчко. Я був тоді малюком і ріс у вашій сім'ї.

— Скільки разів я згадував тебе, стільки великодніх днів бажаю моїм дітям, — сказав Тагуйя.

— У хресільському бою, кажуть, прославився Хутуні Шарашія, — скромно додав Гіго.

— Істинна правда! — підтвердив Мурзакан. — Хутуні, царство йому небесне, був не людина, а справжній деві¹⁵. Врізавшись з оголеною шаблею в лави османів, він, немов буряк, порубав шістнадцять турок, але й сам загинув за народну справу.

— Хай святиться його прославлене ім'я, — благоговійно промовив старий, наповнив чаламі, нахилив її і за стародавнім звичаєм окропив вином шматок гомі.

Всі випили за упокій душі Хутуни.

— Ну, й досить, батьку Тагуйє, — сказав гість.

---

¹⁵ Деві (груз.) — міфічна істота, втілення казкової сили.

— Ще одну чаламі, дорогий. Вина ще вдосталь, батано!

— Нехай ніколи не вичерпуються твої запаси. А нам не личить пити більше. У розпалі польових робіт ми з тобою, Тагуйє, мабуть, і так хильнули зайвого. Нехай береже пресвята діва Марія тебе і всю твою родину, — побажав старому гість, налив трохи вина в свою чаламі, випив і підвівся. — Дуже тобі вдячний, Тагуйє. Давно я не їв так смачно. Хай пошле Бог достаток твоїй оселі!

— Нехай господь Бог покарає мене, грішну, за те, що ми наважилися пригощати тебе, батано, — знову почала виправдовуватися Мзеха.

Мурзакан ще раз подякував господарям, закинув рушницю на спину, скочив на коня і поїхав.

Мзеха з Хвичею, приєднавшись до жінок, котрі приносили в поле обід, у супроводі охорони рушили назад у село.

— Хвичо, будь обережний, — повчав хлопчика Гіго, — сам не виганяй кіз на пасовище і не відходь далеко від дому. Неподалік пустки Беко — висока бузина, там корму на півсотні кіз вистачить... Не бешкетуй і не розоряй пташиних гнізд!

— Будь розумником, синку, моя радосте! — Напучував хлопчика і батько.